

Posudek na práci Mgr. Kateřiny Juklové, PhD.:

Osobní epistemologie budoucího učitele

Predikce a podpora studijních procesů a výsledků

Nakladatelství GRADA – 2019

Volba tématu:

Volba tématu je jednoznačně přínosná a velmi aktuální. Autorka se zabývá vztahem studentů pedagogických fakult k poznávání, především podobou a vývojem epistemické identity. Zaměřuje se především na osobní epistemologii, tedy způsoby jakými jedinci hodnotí, utvářejí, odůvodňují a využívají znalostí, a to již za jejich vysokoškolského studia na pedagogických fakultách. Nejde tedy o konkrétní obsahy znalostí, ale o kvalitativní charakteristiky znalostí z hlediska jejich získávání, chápání, využívání a jejich smyslu. Předpoklad, že když se budeme osobní epistemologii budoucích učitelů věnovat již za studií, že se pravděpodobně zkvalitní jejich práce s informacemi a poznatky v učitelském povolání je nosný.

Předložená publikace vyšla v nakladatelství GRADA, má 234 stran. Po formální stránce má publikace všechny náležitosti: strukturovaný obsah, anglické Summary, logicky uspořádanou teoretickou i výzkumnou část, věcný rejstřík, diskusi závěrů a bohatý seznam literatury. Seznam literatury obsahuje přibližně 470 titulů (s. 201 až 231). Naprostá většina literatury je zahraniční, převážně v angličtině, českých titulů je přibližně 22 (včetně metodologicko-statistických publikací). Cizojazyčné publikace jsou z časového hlediska dobře rozložené od poměrně starších, ale klíčových, až po nejnovější publikace. Škoda, že není zařazen i jmenný rejstřík, který by přesněji ukázal, o které publikace se autorka především opírá a které doplňuje jen pro celkovější přehled. Bylo také možné posílení domácích autorů pracujících se související problematikou (například: metakognice, autoregulace či autodiagnostika učitele).

Obsahové zpracování:

Způsob uchopení tématu (teoretická část, ale i praktická část) odpovídá současným teoretickým a metodologickým trendům. Autorka se věnuje badatelsky závažné, ale velmi složité problematice. Je postavena před náročný úkol, protože v pozadí sledované problematiky je pestrá a poměrně neuspořádaná teoretická tematizace a i neuspokojující operacionalizace dané oblasti. V teoretické části autorka důkladně prezentuje východiska své práce a vymezuje hlavní pojmy. Teoretické poznatky logicky uspořádává a částečně je diskutuje z hlediska výzkumného projektu. Prokazuje tak, že umí dobře pracovat s odbornou literaturou, a to především zahraniční.

Výběr prezentovaných koncepcí je promyšlený a přesvědčivě podaný. Věnuje se i hledání překryvů, vazeb a návazností. Autorka postupně probírá modely epistemického vývoje, dimenzionální modely, modely založené na doménách atd. Mnohá zjištění z těchto teorií se významně sama o sobě dotýká aktuálně diskutovaných otázek ve vzdělávání. Náhodně vyberme některé. Pro učitelskou profesi jsou například podstatné otázky epistemického vývoje. Modely epistemického vývoje se shodují na předpokladu, že schopnost jedinců konstruovat znalosti se vyvíjí. Posun od stádia, kdy jedinec preferuje vysokou (mnohdy zjednodušenou) jistotu v poznávání a které je zprostředkované autoritou, přes uznání omezenosti autorit, jako jediného zdroje poznání (uznání relativismu), až k akceptaci nejistoty ve vědě a především posun k schopnosti svébytně vyhodnocovat jednotlivé zdroje ve vztahu ke kontextu. Samozřejmě je pro učitelskou profesi zvláště důležitá schopnost pracovat s kontextem. Umožňuje řešit základní dilemata učitelství při respektu, že každý žák, učitel, předmět a učivo je pravděpodobně jiné. Umí-li učitel pracovat s kontextem, tak do jisté míry dochází k určité ochraně před „jednoznačnými“ pravdami, postupy, doporučeními, které v určitém kontextu fungují a v jiném kontextu nefungují. Vývoj a pružnost v epistemickém uvažování, zbavení se černo/bílého uvažování je možné pro učitele považovat za klíčové k jejich odbornému růstu. Na druhé straně opřeme-li se například o modely založené na doménách, které respektují specifičnosti jednotlivých disciplín a rozdělují disciplíny na tvrdé x měkké respektive aplikované x čisté, se nám v propojení s epistemickým vývojem vrací pro učitele další složitost v práci se znalostmi a jejich zdroji. Vezměme například matematiku (matematika tvrdá, čistá disciplína). Matematik, který jde učit a prodělává učitelské vzdělávání (aplikovaná, měkká disciplína) a z hlediska učitelského vzdělání by měl chápat i vybrané části psychologické problematiky (čistá, měkká disciplína), se nově dostává z hlediska osobní

epistemologie při vzdělávání a výchově žáků do velice obtížné situace, než jak si zvykl pracovat v matematice. Studenti mají pak někdy pocit, že podoba znalostí je tlačena do menší věrohodnosti, ale z pohledu disciplín aplikovaných (měkkých) je to viděno samozřejmě jinak. Stádium epistemického vývoje (důvěra autoritám), které je někdy nazýváno naivním obdobím, se dostává do složitějšího světla (zpochybnit se dá vše a to jak z důvodu hlubšího pohledu, ale i z důvodů taktických a „prefíkaných“). Jde samozřejmě o dílčí problém, na který si asi umíme odpovědět, ale nemůžeme nevidět, že studenti s problematizováním učebních obsahů poměrně často pracují a zdaleka to nemusí být jen v podobě: „učiteli dokaž mi, že tuto látku budu v životě potřebovat“.

V práci se autorka zabývá také vztahy osobní epistemologie k dalším konstruktům a dostává se i k problému operacionalizace celé problematiky, kdy konstatuje, že kvalitativní nástroje bývají využívány především k tvorbě samotného konstruktů a jeho ověření v různých podmínkách. Kvantitativní nástroje (většinou dotazníky) bývají založené na sebeposuzovacích škálách, jsou využívány především pro ověření souvislostí konstruktů k dalším proměnným. Autorka diskutuje například souvislosti mezi osobní epistemologií a studijními výsledky či studijními strategiemi, ale i její vztahování k motivačním, metakognitivním či kognitivním strategiím. Konstrukt osobní epistemologie se tak u mnoha autorů stává součástí procesu učení s velmi komplikovanými vztahy mezi jednotlivými komponentami tohoto procesu.

Za důležitou považují mimo jiné kapitolu: Osobní epistemologie a její změny, kde se autorka věnuje možnostem a limitům ovlivňování osobní epistemologie, rozlišuje epistemický vývoj (vývojové změny) a epistemickou změnu (relativně rychlá adaptace epistemického poznávání, například na základě intervence). Seznamuje čtenáře s různými způsoby navozování epistemických změn. Zdůrazňuje možnost působení na dvě součásti osobní epistemologie, jednak na stabilnější struktury epistemických přesvědčení, které jsou náročnější a vyžadují více času, případně aktivovat epistemické poznávání, které jak autorka píše, se zdá být snadněji ovlivnitelné. Zastavme se u epistemických přesvědčení. Jedním z předpokladů změny osobní epistemologie je, aby si byl například student učitelství či učitel svých přesvědčení vědom. Tato přesvědčení jsou však pro jedince jen částečně vědomé a proto většinou prosté „poučování“ nebývá příliš účinné. Vymezíme-li subjektivní teorie učitelů jako komplexní agregáty vědomých a nevědomých automatizovaných přesvědčení vztažených na otázky učení a vyučování, které se odrážejí ve způsobu vyučování a úzce souvisí i s osobní

epistemologií učitele, pak může jedna z obtíží, proč odolávají změně, spočívat v tom, že se sestávají, jak bylo výše zmíněno, z vědomých prvků, tak i z prvků ne zcela uvědomovaných. Vědomé komponenty jsou obvykle vyjádřitelné verbálně, často jako generalizace vlastních zkušeností, a pomocí sebeposuzovacích škál v dotaznících se je můžeme relativně snadno dozvědět. Otázkou však je, jak se dostat ke komponentám, které nejsou učitelem uvědomovány. Na autorku bych v této souvislosti měla dotaz, zda by mohly být přínosem v rámci učitelovy reflexe pedagogicko-psychologické autodiagnostické strategie (metody) v pojetí V. Hrabala?

Cíle jsou stanoveny realisticky – v práci byly splněny. Hlavním cílem výzkumné části je identifikovat stávající epistemická přesvědčení a jednání budoucích učitelů a interpretovat je v kontextu vybraných podmínek, které k jejich formování mohou přispívat (s. 135). Výzkumná složka je rozdělena na dvě části, první se věnuje dotazníku ILS a měření osobní epistemologie budoucích učitelů, zde byla využita smíšená metodologie. Ve druhé části byla využita kvantitativní metodologie, která se věnuje popisu osobní epistemologie budoucích českých učitelů a jejímu vývoji během vysokoškolského vzdělání, respektive srovnání českých studentů se studenty z odlišných kultur. Při ověřování dotazníku ILS autorka postupuje systematicky, provádí relativně podrobnou položkovou analýzu, ověřuje validitu a reliabilitu zkoumaného dotazníku a jeho jednotlivých škál. Statistické zpracování je na vysoké úrovni, výsledky jsou přehledně prezentovány. V souladu s autorkou je možné říci, že osobní epistemologie měřená dimenzí „mentální modely“ má spíše obecnou úroveň (zobecněná pojetí) a méně zahrnuje (zachytává) konkrétní situaci například u různých domén. Vracíme se tím k problému, který byl již výše otevřen. Výsledky jsou přehledně prezentovány a ocenit je nutné i závěrečnou diskusi shrnující výhody, ale i důvody omezení použití metody ILS. Druhá část výzkumu zaměřená na budoucí české učitele z hlediska epistemologie je přehledná. Opět se zde ukazuje poměrně velká vázanost studentů na profesně orientované znalosti s pojetím učení – použití znalostí s poměrně nízkým zastoupením kritického myšlení a hloubkových strategií učení. Zajímavé je, že ve srovnání se staršími výzkumy (Mareš) tento trend pravděpodobně narůstá. V souvislosti se stálým žádáním studentů, ale i médií, o větší zastoupení praxe (preference aplikace před teorií) je pozoruhodná myšlenka: „...*aplikace na úrovni třetí pozice má charakter algoritmického využívání znalostí v praxi a teprve, když studenti dosáhnou orientace na porozumění a překonají reprodukci, jsou schopni získané znalosti použít flexibilním způsobem*

v různých kontextech.“ S.193. S autorkou je nutné souhlasit, že není možné se spokojit pouze s nábivkem profesních dovedností a rezignovat na rozvíjení porozumění.

Na závěr je nutné ocenit autorku, že se věnovala tak důležité vědní oblasti jakou je „kvalita lidského poznávání“. Její práce je přínosná jak z hlediska teoretického, tak z hlediska praktického, otevírá mnoho palčivých otázek pro učitelskou praxi.

Formální úpravy:

Práce je psána, kultivovaným způsobem, odborně správným s minimem překlepů. Má spíše strohý vědecký charakter a pro studenty (budoucí učitele) a učitele z praxe bude velmi náročná. Studenti a učitelé by pravděpodobně velmi ocenili vstřícnější text. Citace a odkazy v textu jsou korektní. Grafická úprava je promyšlená.

Námět pro diskusi: V textu je několik otázek na které poprosím autorku o odpověď (názor).

ZÁVĚR

Celkově hodnotím habilitační práci Mgr. Kateřiny Juklové, PhD. kladně. Práce splňuje požadavky kladené na habilitační práci na PedF UK – odpovídá svým rozsahem, obsahem i způsobem zpracování. Autorce doporučuji ve výzkumné činnosti v dané problematice pokračovat.

V Praze dne 20.4.2020

Doc. PhDr. Isabella Pavelková, CSc.